

УДК 347.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.29>

ІСТОРИЧНІ ТА ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ СТЯГНЕННЯ ЗА РІШЕННЯМ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ В ДОХІД ДЕРЖАВИ АКТИВІВ ПІДСАНКЦІЙНИХ ОСІБ

Коцюбко І.В.,
*аспірантка II-го року заочної форми навчання,
ННІ права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Коцюбко І.В. Історичні та правові передумови запровадження інституту стягнення за рішенням Вищого антикорупційного суду в дохід держави активів підсанкційних осіб.

У вказаній статті висвітлено історичні та правові передумови запровадження інституту стягнення за рішенням Вищого антикорупційного суду в дохід держави активів підсанкційних осіб, який з'явився в українському законодавстві лише нещодавно, а саме після початку дії правового режиму воєнного стану та є новим у українському законодавстві.

Констатовано, нагальну потребу у напрацюванні ефективних механізмів протидії збройній агресії російської федерації, вжиття найбільш дієвих та ефективних, у тому числі невійськових, заходів шляхом запровадження нових правових інститутів, цілеспрямованим яких є захист національних інтересів, незалежності країни, подальше відшкодування збитків, завданих Україні та її народу, за рахунок коштів, отриманих від стягнутих в дохід держави активів підсанкційних осіб. Вжиття заходів щодо припинення збройної агресії та подальшого відновлення Української держави та її економіки.

Встановлено, що одним із таких правових інститутів є застосування Вищим антикорупційним судом санкції у виді стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб, який унормовано в українському законодавстві лише у травні 2022 року, тому потребує ґрунтовного дослідження в цілому, та історичних передумов, які сформували підґрунтя для запровадження саме цього інституту зокрема з метою подальшого підвищення ефективності його реалізації на законодавчому рівні, в тому числі щодо сатисфакції громадян (компенсація шкоди) та державі (через укріплення її фінансово-економічного підґрунтя), укріплення обороноздатності Української держави.

Зроблено висновок про те, що запровадження правового інституту стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб було історично обумовлено потребою невідкладного та ефективного реагування з боку нашої держави на наявні і потенційні загрози національним інтересам і національній безпеці України в цілому та які можуть також виникати у майбутньому.

Виокремлено етапи становлення історичних та правових передумов запровадження правового інституту стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб. Визначено перспективи подальших наукових розвідок у сфері досліджуваних питань.

Ключові слова: санкції, стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб, Вищий антикорупційний суд, судова юрисдикція, історичні передумови, воєнний стан.

Kotsiubko I.V. Historical and legal prerequisites for the introduction of the institute of recovery of assets of sanctioned persons by the decision of The High Anti-Corruption Court into the state revenue.

The article highlights the historical and legal prerequisites for the introduction of the institution of recovery of assets of sanctioned persons by the decision of the High Anti-Corruption Court into the state revenue.

It is stated that there is an urgent need to develop effective mechanisms to counteract the armed aggression of the russian federation, to take effective, including non-military, measures by introducing new legal institutions aimed at protecting national interests, taking measures to stop the armed aggression and further restore the Ukrainian state.

It is established that one of such legal institutes is the application by the High Anti-Corruption Court of a sanction in the form of recovery of assets of sanctioned persons into the State revenue, which was regulated in Ukrainian legislation only in May 2022, and therefore requires a thorough study in general and the historical background which formed the basis for the introduction of this institute in particular, with a view to improving the efficiency of its implementation.

It is concluded that the introduction of the legal institute assets of sanctioned persons into the State revenue was historically conditioned by the need for an immediate and effective response to existing and potential threats to the national interests and national security of Ukraine.

It is identified the stages of formation of historical and legal prerequisites for the introduction of the institute assets of sanctioned persons into the State revenue. Prospects for further scientific research in the field of the studied issues are determined.

Key words: sanctions, recovery of assets of sanctioned persons, High Anti-Corruption Court, judicial jurisdiction, historical background, martial law.

Постановка проблеми. Другий рік після повномасштабного вторгнення російської федерації Українська держава потерпає від масштабного руйнування цивільної інфраструктури, величезних матеріальних збитків та смерті тисяч громадян України. Це зумовлює нагальну та гостру потребу у напрацюванні ефективних механізмів протидії агресії, вжиття ефективних, у тому числі невійськових, заходів шляхом запровадження нових правових інститутів, цілеспрямованим яких є захист національних інтересів, вжиття заходів щодо припинення збройної агресії та подальшого відновлення Української держави.

Одним із таких правових інститутів є застосування Вищим антикорупційним судом санкції у виді стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб, який унормовано в українському законодавстві лише у травні 2022 року, тому потребує ґрунтовного дослідження в цілому, та історичних передумов, які сформували підґрунтя для запровадження цього інституту зокрема, з метою підвищення ефективності його реалізації.

Ступінь наукової розробки теми. У науковій юридичній літературі правова природа санкцій та особливості їхнього застосування у різних галузях права досліджували Ю.І. Горда [1]; Ю.В. Малишева [2]; Т.В. Михайліна, Ю.В. Гоцуляк, А.П. Гель [3]; А.А. Радчук [4]; Є.В. Устименко [5]; Н.Я. Якимчук [6] та інші. Дослідженню правового статусу Вищого антикорупційного суду присвячені роботи І.Л. Антипової [7], Я.І. Никитюка [8], І.О. Хайдарової [9] та інших. Водночас, правовий інститут стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб потребує додаткової наукової розробки, зокрема в частині дослідження історичних передумов його запровадження, з огляду на те, що це питання є мало дослідженим, однак є надзвичайно важливим для формування висновків про причини виникнення таких передумов.

Метою статті є висвітлення історичних передумов запровадження правового інституту стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб, як виду санкцій, виокремлення їхніх особливостей та етапів, формування перспектив подальших наукових досліджень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) є визнаною міжнародною практикою та вважаються однією із найбільш поширених форм відповідальності держав, що настає внаслідок порушення ними загальноновизнаних норм, які мають важливе значення, як для світової спільноти, так і для окремої країни.

Законодавством України закріплено суверенне право України на захист, яке передбачає, що санкції можуть застосовуватись з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновленню порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави. Вказане віднайшло своє унормування у положеннях Закону України «Про санкції» (далі - Закон), що був прийнятий з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, її економічної самостійності, а також запобігання порушенню чи відновленню порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави. Цим Законом були визначені підстави, види та порядок застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) задля досягнення визначеної мети [10].

Привертає увагу той факт, що на момент ухвалення цього Закону його прогнозованими результатами було визначено забезпечення створення механізму невідкладного та ефективного ре-

агування на наявні і потенційні загрози національним інтересам і національній безпеці України, включаючи ворожі дії, збройний напад інших держав чи недержавних утворень, реагування на завдання шкоди життю та здоров'ю населення, захоплення заручників, експропріацію власності на території України, завдання майнових втрат та створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод [11].

Проте, не зважаючи на прогнозовані результати, у лютому 2022 року розпочалося збройне, агресивне і повномасштабне вторгнення збройних сил РФ на територію України, яке призвело до великої кількості втрат, в тому числі загибелі цивільного населення, що дає підстави з певною вірогідністю стверджувати про те, що цих прогнозованих результатів не вдалося досягнути. Зважаючи на це, виправданим та своєчасним стало рішення про необхідність законопроектних ініціатив щодо запровадження невійськових інструментів позбавлення економічної бази для ведення війни проти України та подальшу компенсацію завданих збитків країні від таких дій. Автори таких законопроектних ініціатив, здійснивши правовий аналіз діючого законодавства у сфері санкцій дійшли висновків про його незавершеність та про абсолютну непропорційність існуючих видів санкцій шкоді, яка уже завдана і продовжує завдаватися діями з боку країни-агресора.

Як результат, серед цілей і завдань нової законопроектної діяльності було визначено встановлення нових підстав і механізмів адекватного політичного та юридичного реагування на дії, які дають змогу вчиняти РФ на території України воєнні злочини, масштабні руйнування цивільної інфраструктури та злочини проти людяності; укріплення фінансово-економічного підґрунтя – обороноздатності Української держави, як однієї із заборук подальшого стримування та припинення збройної агресії з боку РФ, відновлення цивільної інфраструктури задля мінімізації катастрофічних гуманітарних наслідків її руйнування, компенсація шкоди жертвам злочинів, вчинених представниками країни-агресора. Саме ці фактори зумовили необхідність внесення змін до Закону, з відступлення від міжнародних зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) у травні 2022 року. Так, відповідно до статті 15 Конвенції під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття [12]. Також відступ від прав відбувається за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 року (ст. 4) [13].

Водночас видається важливим та виправданим дослідити історичні та правові передумови запровадження правового інституту стягнення Вищим антикорупційним судом в дохід держави активів підсанкційних осіб з тим аби сформулювати висновки про причини їхнього виникнення та можливості прогнозування подальшого розвитку цього інституту.

Розпочнімо, передусім, зі згадки про те, що Українська держава та російська федерація, як і переважна більшість держав світу є членами Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН). Основною метою, яка визначена Статутом цієї глобальної міжнародної організації, є підтримка міжнародного миру і безпеки, тому саме з цією метою необхідно здійснювати ефективні колективні заходи для запобігання і усунення загрози миру і подавлення актів агресії чи інших порушень миру, розв'язувати міжнародні спори чи ситуації, які можуть призвести до порушення миру, мирними засобами, відповідно до принципів справедливості і міжнародного права. У ст. 2 Статуту ООН передбачено, що всі члени цієї організації сумлінно виконують взяті на себе за цим Статутом зобов'язання, щоб забезпечити їм усім у сукупності права й переваги, що випливають з належності до складу Членів ООН. Одним із таких зобов'язань є, те що всі члени ООН утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із Цілями ООН [14]. Тобто, мова йде про заборону вторгнення на територію іншої країни-члена ООН, що є цілком послідовним втіленням історичної мети створення ООН одразу після завершення Другої світової війни з метою недопущення повторення воєнних вторгнень та території країн, та визнання забезпечення міжнародного миру та безпеки пріоритетним завданням ООН.

Наступною важливою історичною подією міжнародного рівня в аспекті предмета дослідження цієї статті слід зазначити укладення Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року. На підставі

цього документу російська федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтвердили Україні свої зобов'язання, відповідно до принципів Заключного акту Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 року, поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України. Ба більше, вказані держави зобов'язались утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, а також гарантували, що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони, або будь-яким іншим чином, як це передбаченого Статутом ООН [15].

Важливими у безпековому плані також виглядали низка міжнародних договорів, серед яких:

– Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і російською федерацією, укладений 31 травня 1997 року, який у подальшому був ратифікований Законом України та федеральним законом російської федерації. Під час укладення вказаного Договору сторони дотримувались положень Статуту ООН і зобов'язань за Заключним актом Наради з безпеки і співробітництва в Європі, про що було зазначено у вказаному Договорі. Відповідно до положень цього Договору російська федерація взяла на себе зобов'язання поважати територіальну цілісність України, підтвердила непорушність існуючих між ними кордонів та будівництво відносин на основі принципів взаємної поваги суверенної рівності, територіальної цілісності, непорушності кордонів, мирного врегулювання спорів, незастосування сили або загрози силою, включаючи економічні та інші способи тиску, права народів вільно розпоряджатися своєю долею, невтручання у внутрішні справи, додержання прав людини та основних свобод, співробітництва між державами, сумлінного виконання взятих міжнародних зобов'язань, а також інших загальноновизнаних норм міжнародного права [16];

– Договір про українсько-російський державний кордон, ратифікований Законом України від 20.04.2004 № 1681-IV. Відповідно до положень цього Договору сторони домовилися, що Українсько-російський державний кордон проходить так, як це зазначено в Описі проходження державного кордону між Україною та російською федерацією [17]. У преамбулі цього Договору сторони зазначали про прихильність цілям і принципам Статуту ООН, а також положенням Гельсінського Заключного акту 1975 року, яким і була затверджена «Декларація принципів, якими держави-учасниці керуватимуться у взаємних відносинах», серед яких такі: 1) суверенна рівність, повага до прав, притаманних суверенітету; 2) незастосування сили або погрози силою; 3) непорушність кордонів; 4) територіальна цілісність держав; 5) мирне врегулювання суперечок; 6) невтручання у внутрішні справи; 7) повага до прав людини та основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань; 8) рівність у правах та право народів розпоряджатися своєю долею; 9) співробітництво між державами; 10) сумлінне виконання зобов'язань за міжнародним правом [18].

Як ризиковий у безпековому плані та такий, що сприяв у проведенні підривної діяльності проти України, слід охарактеризувати положення Угоди між Україною та російською федерацією з питань перебування чорноморського флоту російської федерації на території України, що явно суперечило Конституції та законам України, в тому числі і ст. 20 Закону України «Про міжнародні договори України». Вказану Угоду, після її схвалення Кабінетом Міністрів України, було підписано 21 квітня 2010 року, за умовами якої було продовжено строк перебування іноземного військового формування на території України ще на 25 років [19]. Підписання та ратифікації вказаної Угоди між Україною та російською федерацією з питань перебування чорноморського флоту російської федерації на території України і стало передумовою для подальшого переоснащення (модернізації) озброєння чорноморського флоту російської федерації, збільшення їх військової присутності на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, замість їх зменшення та виведення з території України відповідно до базових Угод, що в подальшому спричинило шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України, у зв'язку із вторгненням у 2014 році збройних сил російської федерації і окупації ними Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, та у подальшому – захоплення окремих районів Луганської та Донецької областей.

За наслідками суспільно-політичної кризи в Україні 2013-2014 років, яка була зумовлена політичними діями попереднього Президента України та загрожувала керованості держави, територіальної цілісності і суверенітету України, масовому порушенню прав і свобод громадян, Верховна Рада України, враховуючи обставини крайньої необхідності, виражаючи суверенну волю Укра-

їнського народу, прийняла 22 лютого 2014 року Постанову № 757-VII, якою констатувала факт самоусунення Президента України від виконання покладених на нього конституційних повноважень, як Президента України [20-21].

Зрештою, за результатами вказаних подій, Верховна Рада України, виходячи із необхідності створення та забезпечення механізму невідкладного та ефективного реагування на наявні і потенційні загрози національним інтересам і національній безпеці України, включаючи ворожі дії, збройний напад інших держав чи недержавних утворень, завдання шкоди життю та здоров'ю населенню, захоплення заручників, експропріацію власності на території України, завдання майнових втрат та створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод, ухвалила Закон України «Про санкції», який набрав чинності 12 вересня 2014 року [10]. Метою Закону визначено захист національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидія терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави. Згідно з положеннями Закону санкції можуть застосовуватися по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність.

Проте, мети цього Закону не вдалося досягнути, з огляду на оголошення президент російської федерації 24 лютого 2022 року про початок, так званої, «спеціальної військової операції», що стало початком відліку повномасштабною збройною агресією та вторгнення російської федерації на територію України та запровадження в Україні відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 правового режиму воєнного стану [22].

Розпочавши збройну агресію проти України, росія порушила фундаментальні норми та принципи міжнародного права, низку двосторонніх і багатосторонніх договорів та угод. З метою зупинення вказаних агресивних дій російської федерації та припинення підтримки її теперішнього політичного режиму і прихильників цього режиму, Верховною Радою України Законом України від 12 травня 2022 року № 2257-IX, який набрав чинності 24 травня 2022 року, внесено зміни до Закону, якими запроваджено новий вид санкції «стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними» (п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону) [23]. Основними завданнями таких змін визначено посилення дієвості такого виду санкції, як блокування активів та розширення їх кола; законодавче закріплення виняткових підстав та умов, а також механізму застосування нового виключного виду санкції – стягнення у дохід держави активів підсанкційних осіб, за рішенням суду; визначення основних гарантій захисту та безпеки осіб, які повідомили про активи, що підлягають блокуванню та стягненню в дохід держави.

Крім того, було внесено зміни до Кодексу адміністративного судочинства України, згідно з якими Вищий антикорупційний суд було наділено повноваженнями вирішувати адміністративні справи щодо застосування цієї нової санкції, а також закріплено у ст. 283 Кодексу адміністративного судочинства України особливості провадження у справах про застосування цієї санкції [24]. Таким чином на законодавчому рівні було закріплено виключну юрисдикцію Вищого антикорупційного суду у справах щодо стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб та унормовано правовий інститут стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб.

Висновки. З урахуванням вищевикладеного, слід зробити висновок про те, що запровадження правового інституту стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб було історично обумовлено потребою невідкладного та ефективного реагування на наявні і потенційні загрози національним інтересам і національній безпеці України, включаючи ворожі дії, збройні напади інших держав чи недержавних утворень, а також спрямовано на недопущення завдання шкоди життю та здоров'ю населення, захоплення заручників, експропріацію власності держави, фізичних та юридичних осіб; здійснення швидкого та ефективного відшкодування збитків, завданих Україні та її народу, за рахунок коштів, отриманих від стягнутих в дохід держави активів підсанкційних осіб; запобігання подальшому сприянню та підтримці «воєнних операцій» і порушенню норм міжнародного права шляхом встановлення конкретних і невідворотних наслідків таких дій – втрати власних активів; запобігання вчиненню на території України воєнних злочинів, злочинів проти людяності та масштабності руйнування цивільної інфраструктури; сприяння сатисфакції гро-

мадян (компенсація шкоди) та державі (через укріплення її фінансово-економічного підґрунтя), укріплення обороноздатності Української держави.

Вищевикладене дає підстави виокремити такі етапи становлення історичних та правових передумов запровадження правового інституту стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб:

I етап (1991–2010 роки): ратифікація та підписання важливих у безпековому плані для України міжнародних угод та договорів, у тому числі з російської федерацією;

II етап (квітень 2010 року – лютий 2014 року) – укладення ризикових у безпековому плані для України угод з метою виправдання причин та «легалізації» перебування військ російської федерації на території України, що в подальшому спричинило шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України, у зв'язку із вторгненням у 2014 році збройних сил російської федерації і окупації ними Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, та у подальшому – захоплення окремих районів Луганської та Донецької областей, а також до суспільно-політичної кризи в Україні 2013–2014 років;

III етап (лютий 2014 року – лютий 2022 року): ухвалення Верховною Радою України правових актів для врегулювання суспільно-політичної кризи 2014 року, ухвалення Закону України «Про санкції» задля досягнення мети захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидія терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави;

IV етап (розпочався у лютому 2014 року і триває станом на момент написання цієї статті): початок повномасштабної збройної агресії та вторгнення російської федерації на територію України та запровадження в Україні відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 правового режиму воєнного стану, запровадження нового виду санкцій «стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними», законодавче закріплення виключної юрисдикції Вищого антикорупційного суду у справах щодо стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб.

Проведене дослідження обумовлює потребу подальшої розвідки особливостей правової природи функцій суду при розгляді даної категорії справ, особливостей визначення судової юрисдикції, висвітлення особливостей провадження у цій категорії справ, що і повинно визначати перспективи подальших наукових досліджень у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горда Ю.І. Місце економічних санкцій в механізмі застосування застереження про публічний порядок в міжнародному приватному праві: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 220 с.
2. Малишева Ю.В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою безпеки ООН: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 253 с.
3. Михайліна Т.В., Гоцуляк Ю.В., Гель А.П., Щодо проблем розуміння категорія „санкція” у теорії права та галузевому правознавстві. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2021. Випуск 66. Том 2. С. 288–293.
4. Радчук А.А. Адміністративне судочинство у справах про застосування санкцій за зверненнями суб'єктів владних повноважень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 18 с.
5. Устименко Є.В. Санкції за адміністративним правом України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 187 с.
6. Nataliia Iakymchuk. Sanctions as a legal phenomenon in the law of Ukraine and international standards of their application. *Конституційно-правові академічні студії*. 2021. № 1. С. 73–86.
7. Антипова І.Л. Адміністративно-правовий статус Вищих спеціалізованих судів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 245 с.
8. Никитюк Я.І. Адміністративно-правовий статус Вищого антикорупційного суду України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 305 с.
9. Хайдарова І.О. Адміністративно-правовий статус Вищого антикорупційного суду в Україні: дис. ... канд. юр. наук. Дніпро, 2019. 244 с.

10. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 06.12.2023).
11. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про санкції» URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4453%D0%B0&skl=8 (дата звернення: 06.12.2023).
12. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.12.2023).
13. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text. (дата звернення: 06.12.2023).
14. Статут Організації Об'єднаних націй від 24.10.1945: URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf, (дата звернення 06.12.2023).
15. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення 06.12.2023).
16. Про ратифікацію Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і російською федерацією: Закон України від 14.01.1998 № 13/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13/98-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 06.12.2023).
17. Про ратифікацію Договору про українсько-російський державний кордон: Закон України від 20.04.2004 № 1681-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1681-15#Text>. (дата звернення 06.12.2023).
18. Гельсінський Заключний акт Народи з безпеки співробітництва в Європі від 1975 року. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/c/39505_1.pdf. (дата звернення 06.12.2023).
19. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування чорноморського флоту Російської Федерації на території України, яка ратифікована Законом України № 547-XIV (547-14) від 24.03.99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_076#Text. (дата звернення 06.12.2023).
20. Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України: Постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2014 року № 757-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-18#Text>. (дата звернення: 06.12.2023).
21. Рішення Вищого антикорупційного суду від 12 грудня 2022 року, судова справа № 991/5572/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107897920>. (дата звернення: 06.12.2023).
22. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 06.12.2023).
23. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб: Закон України від 12 травня 2022 року № 2257-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#Text>. (дата звернення: 06.12.2023).
24. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 06.12.2023).